

Sabahattin Ali Öykülerinde Marksist Söylem ve Kişilik Kurgusu
Marxist Discourse and Construct of Personality in Sabahattin Ali's Stories

Vedi AŞKAROĞLU¹
Züleyha Hande AKATA²

Geliş Tarihi: 27.03.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 15.04.2017 / **Kabul Tarihi:** 17.04.2017

Özet

Toplumsal yapıya eleştirel olarak yaklaşan Marksist söylemde kişilik kurgusu, metnin ideolojik içeriğinin tespitine ve ideolojinin dil kullanımları boyutunda değerlendirilmesine olanak sunan bir ölçüttür. Edebî metnin kurgusunu şekillendiren ideoloji, derin yapıyı dilsel göstergelerden oluşan bütüncüye yeni anlamlar yükleyerek yeniden kurgular. İdeolojinin söylem ve toplum üzerindeki biçimlendirici etkisi, metinlerde farklı kurgularla sunulabilir. Özellikle kişilik kurgusu, bireyin toplum içindeki konumunu belirleyen işleviyle *toplum, ekonomik ve politik yaşam* hakkında önemli ipuçları sunar. Kişilik, ideolojik düşüncenin bir ürünü olan söylem içinde yeni kurgusal bir boyut kazanır. Kişiliğin kurgusu, toplumsal yapının bir örneklemini sunar ve bireyden hareketle ideolojinin toplum üzerindeki etkisini büyük ölçekli olarak görmemizi sağlar. Bu çalışma, Sabahattin Ali'nin; *Kağrı, Kamyon, Kafakâğıdı, Candarma Bekir, Kazlar ve Bir Firar* adlı öykülerindeki kişilik kurgusunun Marksist söylem açısından değerlendirilmesini içerir. Edebî metni oluşturan söylemin dilbilimsel yöntemlerle çözümlenmesi metnin içerdiği ideolojik boyutun gözlemlenmesine olanak sunar. Toplumsal yapının ve kişilik oluşumunun Marksist söylemin tespit ve değerlendirmesini içeren bu çalışmanın amacı, ideoloji ile şekillenen söylemin ve ideolojik söylem ile şekillenen toplum yapısının kurgusal düzlemde nasıl karşılık bulduğunun çözümlenmesidir. Marksist İdeolojinin dilde nasıl karşılık bulduğunun tespiti, düşüncenin üretimini ve ortak söylemin toplumu biçimlendirmede nasıl bir rol oynadığının bilgisini de sunar.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali Öyküleri, Marksist Söylem, Söylem Çözümlemesi, Dilbilimsel Çözümleme, Kişilik Kurgusu

Abstract

*Personality construct in Marxist discourse, showing a critical approach to social structure, is a criterion that allows for the identification of the ideological content of the text and the evaluation of the ideology in terms of language usage. The ideology that shapes the construct of the literary text redefines the deep structure by assigning new meanings to corpus, composed of linguistic signs. The formative effect of ideology on discourse and society can be presented in texts, with different constructs. Especially the construct of personality offers important clues about society, economic and political life, with its function determining an individual's status within society. Personality gains a new speculative dimension in discourse, a product of ideological thinking. The construct of personality presents a sample of the social structure and allows us to see the influence of ideology on society in a large scale starting from the individual. This study involves the evaluation of the construct of personality in *Kağrı, Kamyon, Kafakâğıdı, Candarma Bekir, Kazlar and Bir Firar* stories, written by Sabahattin Ali, in terms of discourse. The analysis of the discourse, forming the literary text, by linguistic methods allows the observation of the ideological dimension contained in the text. The aim of this study, which involves the identification and evaluation of how social structure and personality formation are critically constructed in terms of Marxist discourse, is to analyze the discourse shaped by ideology, and social structure shaped by ideological discourse. The identification of how Marxist ideology is defined as a discourse in a language also presents the information regarding how creating ideas and common discourse play a role in designing society.*

Key Words: Sabahattin Ali's Stories, Marxist Discourse, Analysis of Discourse, Linguistic Analysis, Personality Construct.

¹ Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ardahan, Türkiye.
E-Posta: vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

² Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ardahan, Türkiye.
E-Posta: zuleyhahandeakata@ardahan.edu.tr

Giriş

Toplumun en küçük temel yapı taşı olan birey özelinde toplumsal bir incelemeyi hedefleyen bu çalışmada kişilik kurgusu, Sabahattin Ali'nin öykülerinden hareketle metnin ideolojik içeriğinin tespitine ve ideolojinin dil kullanımları boyutunda değerlendirilmesine olanak sunmuştur. Sabahattin Ali'nin öyküleri incelenerek hazırlanmış, Marksist söylemde kişilik kurgusuna odaklanan bu çalışma, ideolojinin metin kurgusundaki dilsel göstergelere bağlı olarak toplum yapısının ve kişiliğin nasıl oluşturulduğunu incelemeyi amaç edinmiştir. Marksist söylem ve Sabahattin Ali'yi değerlendiren pek çok eser bulunmasına karşın kişilik kurgusunu ideoloji-söylem ilişkisi boyutunda irdeleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Alana özgü eksikliği disiplinler arası bir yöntem ile gidermeyi amaçlayan bu çalışma, dilbilim, göstergebilim ve söylem çözümleme yöntemlerinden faydalanmıştır.

Çalışmada toplumda sınıf yapısını oluşturan etmenler ve kişilik oluşumunda toplumsal yapının rolü Marksist söyleme özgü ölçütlerle değerlendirilmeye çalışılmıştır. İdeolojinin dilde nasıl karşılık bulduğunun tespiti ile düşünce üretimi ve ortak söylemin toplumu biçimlendirmedeki işlevi değerlendirilmiştir. Çalışma toplamda dört başlıktan oluşmaktadır. Söylem ile söylem ve ideoloji ilişkisinin incelendiği bölümlerin ardından öykülerdeki Marksist söylemin eleştirel olarak yaklaştığı kişilik kurgusunun dilsel göstergeler ve söylem boyutunda değerlendirildiği inceleme bölümü bulunur. Genel bulgu ve değerlendirmelere ise sonuç bölümünde yer verilmiştir.

Söylem

Söylemin ne olduğu ve nasıl çözümlenmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler vardır; farklı biçimler içinde tanımlamaları ve farklı yöntemlerle çözümlenmeleri bulunur. Söylem, en genel tanımı ile dilsel göstergelerin bir araya gelmesiyle tümceler bütününden oluşan yapıdır. Maingueneau, söylemi; "tümcelerden oluşan değil, tümcelerle oluşan ya da tümcelerle gerçekleşen bir dilsel yapı" (akt. Günay, 2013:22) ifadeleriyle tanımlar. Belli bir konu etrafında şekillenen söylem, tümceler içerdiği anlamlar bütününden daha geniş bir anlam alanını imleyen tümceler üstü bir yapıdır.

Söylem, gerçeğin yeniden yaratımıdır; "Dış gerçeklik, her toplumun kendi değerlendirmesi ile sınıflandırılmış ve bireyin davranışlarını belirleyen öznel gerçekliklere dönüşmektedir" (Günay, 2013:77). Gerçeğin algılanışındaki farklılık, tek olan gerçeğin bireyselleşen farklı söylem çeşitleri ile karşılık bulmasına yol açar. Gerçeğin tekrar tekrar ve istenilen biçimde yeniden kurulumu *söylem* ile karşılık bulur. *Söylem*, ortak olandan bireyselleşen yönüyle ayrılan ancak içinde bulunduğu toplumun görüşü doğrultusunda şekillenen bir yapıdır. İçerdiği ideolojik düşüncelerle şekillenen söylem, toplumsal yapıyı da şekillendirir.

Söylem, dilsel göstergelerden oluşan bütünceden seçilen öğelerin tümce dizilimi içinde bireyselliğin ön plana çıkartılarak, yansıtılmak istenen ideolojik düşüncelerle yeniden kurgulanmasıdır. Büyükkantarcioglu söylemi şu ifadelerle tanımlar; "Söylem, zihindeki yoğun ve karmaşık ilişkiler ağı içinden amaca göre seçilip bir araya getirilen anlamsal oluşumların iletişimi sağlayacak dilsel koşullara göre düzenlenerek tümce boyutunu aşan yapılarla yansıtılmasıdır" (2006:103). Bu tanımlamadaki en önemli sözcük *seçme* eylemidir. Söylemin ana izleğine göre şekillenen *seçme* eylemi, söylemin kurgulanma aşamasının en önemli basamağıdır. Dilsel göstergeler çeşitliliğinin oluşturduğu seçenekler bütünü ve bireyin bu seçenekler içinden tercihlerinin *neye göre* ve *nasıl* belirlendiği söylem çözümlenmesinin temelini oluşturur.

Söylem çözümlenmesi, bireyin zihnindeki adlandırmaların ve dil kullanımlarının nasıl gerçekleştiğini ve hangi kaynaklardan beslendiğini tespit etmeyi amaç edinir. "Söylemi incelemek, yalnızca dilin kendi yapısı hakkında bilgiler sağlamakla kalmaz; aynı zamanda dili üreten zihin işleyişi, anlamlandırma ve dilsel aktarma biçimleri ve bu süreçleri etkileyen toplumsal olgularla da ilgili önemli bilgiler sağlayabilir" (Büyükkantarcioglu, 2006:103) ifadeleri söylem içeriğinin ve inceleme sürecinin önemine değinir. Söylem çözümlenmesi, metnin dil yapısının ötesinde içerdiği derin anlamları incelemeyi amaç edinir. Söylem, bir gösterge olarak değerlendirilirse; *söylem çözümlenmesi*, göstergenin işaret ettiği gösterilenin tespit ve çözümlenmesidir. Gerçeğin yeniden kurgulanışında işaret edilen gösterilen, söylemsel göstergenin içeriğini oluşturur.

Toplumsal yapı ile şekillenen söylemin çözümlenmesi aynı zamanda toplumsal yapının çözümlenmesini içerir; "Düşüncüler bütününden oluşan simgesel düzen kendini dil yolu ile ifade etmekte, dilin kullanımı ile oluşan söylemin çözümlenmesi sonucu bu toplumsal simgesel düzenin ayrıntılarına varılabilmektedir" (Günay, 2013:79). Toplumsal olgularla şekillenen söylem, içerdiği anlamsal değerlerle toplumu yönlendirerek belirli biçimlere sokar. Söylem ve toplum arasındaki çift yönlü ilişki, birbirlerini etkilemeleri ve şekillendirmeleri ile karşılık bulur. Söylem, toplumu yönlendiren hem bir araç hem de toplumsal olguların etkisi altında şekillenen bir yapıdır.

Söylem Ve İdeoloji

İdeoloji, çok boyutlu bir sistemdir. Farklı bakış açılarına göre farklı özellikler içeren tanımlamalara sahip olan ideoloji, en genel anlamda bir kurgudur. Nesnel gerçekliğin bir amaç uğruna yeniden üretilmesi, istenilen görünümde yeniden sunulmasıdır. İdeolojilerin olumlu ya da olumsuz olma gibi belirgin bir özelliği yoktur. İdeolojinin yanıltıcı, yanlış ve çarpıtılan bilgiye karşı duyulan inanç olarak algılanma biçimlerinin yaygın olmasına karşın bir olumsuzluğa tepki olarak ortaya çıkan karşı/anti ideolojiler de vardır. İdeolojinin doğasında yer alan karşıtlık, beraberinde *biz* ve *onlar* ayrımını da getirir. İdeoloji, çatışma üzerine inşa edilen düşünceler bütünüdür. İdeoloji kavramının anlamsal alanına giren *çatışma*, ayrıştırıcı bir söylemin temelini oluşturur. Gerçeğin farklı yanılsamaları, ideolojinin sunduğu gerçeğin mutlak değer olarak nitelendirilmemesi ile karşılık bulur.

İdeolojik söylem, gerçeğin bir düşünce doğrultusunda dilsel ögeler aracılığıyla kurgulanarak yeniden sunumdur. İdeolojiyi oluşturan ana etken söylemlerdir; “söylemlerin üretici yapısı vardır, yani söylemler açık şekilde tanımladıkları nesnelere sistematik olarak üreten uygulamalardır” (Foucault, 1972:74). Söylem uygulamalarının alt yapısını oluşturan ana ögeler ise hem günlük dil kullanımı hem de değişik biçimlerde serimlenen metinlerdir. Metinler günümüzde önemli ölçüde teknolojik tasarımlarla kendine yer bulsa da tarihsel süreçte edebî ve sanatsal metinler daha fazla etkili olmuştur. İdeolojinin kurgulanma aşamasında dil önemli bir işlev üstlenir. Eagleton, *ideoloji* kelimesini; “farklı kavramsal liflerle bir doku halinde örülmüş bir *metin*” (2011:17) olarak değerlendirir. Yeniden anlamlandırma ve gerçeğin göstergeler boyutunda yeni göstergelerle ilişkilendirilmesinde *dil* tek değil ancak gerekli bir araçtır. İdeolojiyi oluşturan düşünce, dil kullanımlarında dilsel göstergelerin kurgusuyla karşılık bulur. İdeoloji, dilsel göstergeler bütünü olarak değerlendirilen söylem ile yeniden kurulumunu gerçekleştirir. İdeolojiyi tek bir gösterge boyutuna indirgemek doğru değildir. İdeoloji, dilsel göstergelerin yeni bağlamlarda, yeni anlamlar kazanarak kullanımı sonucunda oluşan *söylem* ile düşünün sünyasında bir yer edinir.

İdeoloji ve söylem ilişkisi, toplum ve söylem arasındaki ilişkiyle benzerlik gösterir. Karşılıklı etkileşime dayanan ideoloji-söylem ilişkisi; birbirini şekillendiren ve dönüştüren bir yapıdadır; “İdeolojilerden etkilenen son derece önemli toplumsal pratiklerden biri de sırasıyla ideolojileri nasıl edindiğimizi de etkileyen dil kullanımı ve söylemdir” (Van Dijk, 2015:19). İdeoloji edinim aracı olarak da değerlendirilen *dil kullanımları* ve *söylem*, ideolojinin oluşumuna kaynaklık ederken; ideolojiler doğrultusunda da biçim kazanarak değişir ve gelişir. Eagleton’ın; “Dil, yani en masum ve kendiliğinden orta malı, gerçekte siyasal tarihin felaketleriyle yaralanmış, yarılmış ve bölünmüş, üstüne emperyalist, milliyetçi, bölgeci ve sınıfsal savaşın kutsal emanetleri saçılmış bir topraktır” (2012:61) tanımlaması, ideolojinin ortaya çıkışına, gelişimine ve yok oluşuna kaynaklık eden dilin etkilenen derecesini *toprak benzetmesi* ile sunar. Dilin yaratım gücü, ideolojiyi üreten ve ona hizmet eden bir işlevle karşımıza çıkar.

İdeolojinin dili yeniden kurması, ideolojiye özgü ortak çerçeve söylemler ile karşılık bulur; “Kimlik kurulması anlam üretimini amaçlayan metinler ve ifadeleri kapsayan dil oyunlarına ve stratejik oyunlara dayanır. Bu oyunlar anlam üretim yöntemlerinin sosyal ve siyasal iktidar ilişkilerini üreten, yeniden şekillendiren, sürdüren ve değiştiren söylemlerdir” (Aşkaroğlu, 2015:158). Belli kalıplar içinde oluşan düşüncelerin aktarımı için belli söylemler kullanılır. Edebî metni oluşturan söylemin dilbilimsel yöntemlerle çözümlenmesi, metnin içerdiği ideolojik boyutun gözlemlenmesine olanak sunar. Metnin ideolojinin ifadesi ya da ideolojinin toplumsal sınıfın ifadesi olmadığını belirten Eagleton, metni bir *ürün* olarak değerlendirir (2012:73). Ürünün içerdiği düşünceler bütünü ve dilsel kurgusu, edebî metni oluşturan söylemin incelenmesi ile tespit edilebilir. Toplumsal yapının inşası ve bireyin kişilik oluşumu, ideolojinin söylem üzerindeki etkisine bağlı olarak şekillenir. Kimlik; sınıfsal, ahlaki, cinsel, ideolojik, ırksal vb. pek çok biçimde ana unsur olarak işlenen, merkezileştirilmiş bir tanımlama biçimidir. Söylem yoluyla kurulan, kabul edilen, benimsenen ya da geçerlilik/meşruiyet kazanan merkezi değerler farklılıklar üzerinden kendisini inşa ederken değişik biçimlerde ortaya konan anlatı biçimlerine dayanır; “Kimlik kurulması insanın kendisi ve diğerleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri sağlayan özel anlatı biçimlerini kapsar” (Yuval-Davis, 1997:43). Bu çalışmanın da ana esenini oluşturan Marksist söylem çözümlemesinin inceleme evrenini oluşturan öyküler gibi, masallar, romanlar, şiirler ve oyunlar, belirli bir ideolojik söylemi her zaman için, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde işler. Metinlerin mutlaka yazılı bir biçimde sunumunu gerektirmeyen anlatılar, sözlü ya da yazılı bir biçimde kendini ortaya koyar ve geçerlilik kazanması için toplumun değişik katmanlarında yaygınlaşması gereklidir; “Öyküler kimlikleri ortaya çıkarır; kimlikler farklılıkları ortaya çıkarır; farklılıklar “öteki”ni tanımlar ve “öteki” de kültürün, toplulukların ve bireylerin ahlaki yaşamının kurulmasına yardımcı olur” (Plummer, 1995:19). Her anlatının/öykünün dayandığı söylem mutlaka bir merkez ve bir öteki oluşturur. Bu bağlam diyalektik ilke olan karşıtların birliğidir. Başka bir ifadeyle; herhangi bir yan tanım, merkezi olana; merkezi kabul ise kendisi olmayana ihtiyaç duyar.

Sabahattin Ali Öykülerinde Kişilik Kurgusunun Marksist Söylem Bağlamında Değerlendirilmesi

Marksist söylem, toplumsal yapının eleştirisinden hareketle ideal toplum düzenine gönderimde bulunan söylem çeşididir. Fairclough ve Graham’ın “sosyo-ekonomik sistemlerin baskınlık, sömürü ve insandışılaştırma üzerine kurulduğunu ve bu sistemler içindeki çelişkilerin nasıl bunları ilerlemeci ve özgürlükçü doğrultularda dönüştürme potansiyelini oluşturduğunu gösteren, eleştirel toplumsal bilimler” (2015:150) olarak değerlendirdiği alanlardan biri de Marksist eleştiridir. Marksist düşünce, ideolojileri bir inanca olarak değerlendirir. İdeolojiler, gerçeği farklı göstergelerle maskeleyen yarayan inançlar bütünüdür. Bu inançlar bütünü, mevcut sistemin korunmasına ve sürekliliğini sağlamasına yöneliktir. Marksist söylem ise mevcut ideolojilerin eleştirisini yaparak gerçeğin farklı yansıtımlarını göstermeyi amaç edinir.

Marksist söylemin temelinde ekonomi ve üretim şekilleri yer alır. Toplumsal yapı, toplum merkezli gelişen sanat ve estetik faaliyetler, ekonomi ve üretim şekli doğrultusunda biçimlenir. Güç ve ekonominin etkileri, bireyi toplumsal yapı içinde sınıfına göre konumlandırır. İdeoloji, toplumsal yapı içindeki bireyin kişiliğini şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkar. Marksist felsefe, bireyin gelişiminde ailenin değil ideolojinin rolüne vurgu yapar; “Aile çocuk yetişirmede bilinçsiz olarak bir kültürel ‘program’ yürütmektedir, fakat bu program ailenin içerisinde faaliyet gösterdiği sosyoekonomik kültür tarafından üretilir” (Tyson, 2014:150). Toplumsal yapı ve sosyo-ekonomik kültür, bireyin bilinç düzeyini ve kişiliğini şekillendiren temel etkidir. Bireyin *varlığı* ve *doğasını* gerçekleştirebilmesi, toplumsal yapı izin verdiği ölçüde olanaklıdır.

Söylemi oluşturan dilsel ögeler, söylem çözümlemesinin de hareket noktasını oluşturur. Dilsel göstergeler, ideolojik yapılanmanın metin kurgusundaki görünümüdür; “Marksizmin temel sorunlarından biri olan altyapıyla üstyapılar arası ilişki sorunu, boyutlarının en önemlilerinde, dil felsefesine sıkı sıkıya bağlıdır” (Voloşinov, 2001:58). Voloşinov’un sınıflar arası çatışmayı dil felsefesi ile ilişkilendirmesi, edebî metinden hareketle toplumsal sınıf yapısı hakkında eleştirel yorumlarda bulunmaya da olanak sunar. İdeolojinin dilde nasıl karşılık bulunduğu, düşüncenin üretimini ve ortak söylemin toplumu biçimlendirmede nasıl bir rol oynadığının da göstergesidir.

Sabahattin Ali öyküleri, diyalektik materyalizmin temelini oluşturan *çatışma* üzerine kurgulanan metinlerdir. Toplumsal sınıf çatışmasının ana izleği oluşturduğu öykülerde, sosyo-ekonomik önkoşullara göre toplumun sınıfsal yapısı, toplumsal yapı içindeki sınıfların farklılaştırılması, sınıflar arası ilişkiler (çatışma, uzlaşma ve değişim), toplumsal yapının kişilik yaratımı, güç-yaptırım ilişkisi ve baskı araçları bazı izleksel tespitler olarak sunulabilir. Sabahattin Ali'nin; *Kağrı*, *Kamyon*, *Kafakâğıdı*, *Candarma Bekir*, *Kazlar* ve *Bir Firar* adlı öykülerinin Marksist söylem bağlamında değerlendirilmesini içeren bu çalışmada kişiliğin nasıl kurgulandığının tespit ve değerlendirilmesi amaçlanır. *Adlandırma*, *betimleme*, *kişilik ve sınıf oluşumunda etkin güçler*, *sınıfsal ve bireysel çatışmaların kişilik üzerindeki etkileri* başlıkları altında değerlendirilen kişilik kurgusu Marksist söylem bağlamında incelenmiştir.

Adlandırma

Metin kurgusundaki bireyin toplum içindeki konumunu imleyen öncelikli öğeler; adlandırmalardır. Kişiliğin oluşumunda adlandırmalar önemli bir rol oynar. Sabahattin Ali'nin öykülerinde yer alan adlandırmalar, bireyin toplumsal konumu ve kişiliği ile ilgili önemli ipuçları sunar. Öykülerde yer alan bireye özgü adlandırmalar, metnin üzerine kurgulandığı ideolojik düzleme göre dil kullanımlarında karşılık bulur. Adlandırmalar; özel adlar, özel adlarla kurulan tamlama grupları, meslekî adlandırmalar ve seslenme öğelerine göre değerlendirilmiştir.

Toplumsal Yapı İçinde Bireyi Konumlandıran Özel Adlar, Tamlamalar ve Sıfatlar

Özel ad, bireye dil içi dünya görüşünde bir konum kazandıran ve adlandırması doğrultusunda değer yükleyen bir göstergedir; "Özel isim, kurgusal bir kişiyi günlük yaşamdaki bir kişi ile eşit bir düzleme taşır ve aynı zaman ona ayrı bir kimlik kazandırır" (Aşkaroğlu, 2016:309). Bireye özgü özel adın bir tamlama grubundan bağımsız kullanımı öykülerde yaygın değildir. Öykülerde tekil kullanımına rastlanan özel adlara örnek olarak; *Kazlar* adlı öyküde; "Dudu" ve "Seyit" (Ali, 2013a:86) ve *Bir Firar* adlı öyküde; "İdris" (Ali, 2013a:91) kullanımları verilebilir. Adlandırmalarda tekil kullanıma yer verildiği durumlarda, bireyin eylemleri sebebiyle toplumsal yaşamın dışına itildiği gözlemlenir. *Seyit*, işlediği kesin olmayan bir cinayet sebebiyle hapse düşmüş ve hastadır. *Dudu*, *Seyit*'in eşidir ve gerçekleştirdiği bir iş gücü yoktur. *İdris* ise, olumsuz davranışları sebebiyle toplum tarafından dışlanmış bir karakterdir. Toplumun onaylamadığı bir davranışı yerine getiren ve iş gücünü yitiren birey, toplum tarafından dışlanır ve aidiyet bildiren tüm sıfat ve adlardan da arındırılır. Birey, toplumsal yapıda eylemleri, sosyal ilişkileri ve ekonomik düzeyine göre var olur. Bu ölçütleri sağlamayan birey ve yakınları, toplum tarafından dışlanır. Sınıf sisteminde konumlandırma dışı bırakılır.

Öykülerdeki karakter yaratımı, içinde bulunduğu toplumda özgün bir birey olarak değil, akrabalık bağları, ait olduğu grup, sosyal ilişkileri, mesleği vb. ilgileri ile var olabilen bir yapıdadır. *Kağrı* adlı öyküde, "Savrukların Hüseyin" (Ali, 2013b:9), "Hüseyin'in babası Mevlüt Ağa" (Ali, 2013b:9), "Sarı Mehmet'in anası" (Ali, 2013b:10); *Kazlar* adlı öyküde, "Dudu'nun kocası" (Ali, 2013a:86), "oğlu Hüsnü" (Ali, 2013a:87), "Seyit'in ağasının karısı" (Ali, 2013a:87), "Seyit'in düşmanları" (Ali, 2013a:87); *Candarma Bekir* adlı öyküde, "Çallı Halil Efe" (Ali, 2013a:99), "Bizim Kara Muradın Bekir" (Ali, 2013a:100) vb. kullanımlar bireyin toplumsal yaşam içindeki bağlarını belirten öğelerdir. Sınıfsal gönderimlerde bulunan bu adlandırmalar, bireyin toplumsal konumunu da imler. Adıyla beraber bir varlık alanı kazandığı düşünülen birey, özgün bir kişilik yaratımıyla değil toplumsal yapı içinde ait olduğu belirtilen konuma göre genel kişilik özellikleri içinde değerlendirilir. *Hüseyin'in babası Mevlüt Ağa*, toplumsal sınıf düzenlemesinde üst kademe imlerini *Sarı Mehmet'in anası* ise aynı düzlemde sunulan karşıt sınıfı imler. Bir katilin babası olarak belirtilen *Mevlüt Ağa*'ya karşı maktulün annesi yer alır. *Adı* ile var olmayan birey, toplumdan ve toplumsal yapıdaki sınıfsal konumundan bağımsız olarak değerlendirilemez. Birey ya sosyal/ akraba ilişkileri ile ya da sahip olduğu ayırt edici, bir parçası olduğu sınıfa gönderme yapan özellikler ile metin kurgusunda var olur. Sınıf anlayışı bireyin özgün bir varlık olmasına, doğasını gerçekleştirmesine izin vermez ve bunun metin kurgusundaki gösterimi adlandırmalar ile karşılık bulur.

Kişiliğin bireye özgü olduğu ve biricikliği öykülerde belirtilen adlandırmalarla belirsizleştirilir. Özel adlarla beraber kullanılan ve bireye işaret eden dilsel göstergeler de bireyler arası ilişkilere işaret eden öğelerle kurulur. Bu kullanımlara örnek olarak; "manifaturacının oğlu" (Ali, 2013b:13), "ihtiyar babası" (Ali, 2013b:15), "bakkalın oğlu" (Ali, 2013b:15), "rahmetli babasının -babası köyün imamıydı-" (Ali, 2013a:91), "benim kocakarı" (Ali, 2013b:20), "topalın karısı" (Ali, 2013b:20) ve "bizim ağa" (Ali, 2013b:20) öğeleri verilebilir. İlişkilere özgü bu adlandırmalar, toplumsal yapıda bağımsız bir *bireyin* var olmadığının bir göstergesidir. Bir başkasının varlığına bağlı olarak var olabilen birey, ait olduğu toplumsal sınıfta kendi özgün varlığını gerçekleştiremez. *Kendisi* olamayan birey, ya manifatura, bakkal ve imam gibi babasının sahip olduğu *meslekî* konumlandırma ile ya da *ihtiyar babası*, *benim kocakarı*, *bizim ağa* gibi aitlik ifade eden ve sınıfa özgü adlandırmalarla değerlendirilir. Birey, bütünü tamamlayan ancak eksikliği bütün içinde fark yaratmayan, sınıf sisteminin bir parçasıdır.

Köylü ile nitelendirilerek sınıfsal yapı içindeki konumu vurgulanan birey, sınıfa özgü eşdeğer yapıdaki bireyler bütününden sadece biridir. "Çok genç bir köylü" (Ali, 2013b:13) ve "on sekiz yaşındaki köylü delikanlısı" (Ali, 2013b:16) kullanımları öykü düzleminin üzerine kurgulandığı ideolojinin eleştirdiği *sınıf sistemine* vurgu yapan ifadelerdir. *Köylü* sıfatı, alt sınıfa özgü bireyi imleyen bir gösterge olarak kullanılır. *Köylü* ögesinin kullanımı, diyalektik sistemde karşıt bir sınıfın varlığına işaret eder. "Köylülerin... efendilerin" (Ali, 2013b:17) ifadeleriyle karşılık bulan sınıfsal yapı içindeki karşıtlık, farklı sınıflara özgü değerler sistemine de işaret eder. *Köylü-efendi* karşıtlığının metnin olağan kurgusu içindeki kullanımı, sınıf sisteminin kabul gördüğünün ve doğal bir olgu olarak kabul edildiğinin de bir göstergesidir. Temsiliyet sorunu bir kişinin kendi saf özellikleri ile kendisi olarak ortaya çıktığı bir düzenin yansımaları yok eder. Bunun yerine kişi kendisinden çok temsil ettiği gurubu simgeleyen bir gösterge olarak görülür. Örneğin "çok genç bir köylü" ifadesi öykü düzleminde kişinin bir birey olarak yansımaları sağlamaz,

daha çok köyde yaşayan bir sınıfın göstergesidir. Amaç kişilik kurgusu yapmaktan ziyade, düşünsel, ekonomik ya da sınıfsal bir genelleme oluşturarak tüm ülke içinde benzer özelliklere sahip sınıfsal yapıyı öne çıkararak özdeşleştirme yaratabilmek ve böylece sınıfsal temsiliyeti genel bir söyleme dönüştürmektir.

Öykü düzleminde sınıflar arası çatışma, adlandırmalar ile metin düzleminde yer alır. “Efendi olduğum için hapishanede ilkönce bana pek itibar etmezlerdi” (Ali, 2013a:99) ifadesi, efendi adlandırması alan bireye toplumsal konumu sebebiyle yöneltilen tepkiyi imler. Sınıflar arası çatışma öğelerinin göstergeleri olan adlandırmalar, her iki konum için aynı çatışma değerini taşır; “Kapıcı gardiyan Necip Efendi benden hiç hazzetmezdi. Hem efe, hem fakir olduğuma mı kızardı kim bilir” (Ali, 2013a:100). Fakir ve efe olmak, efendi olarak nitelendirilen bireyin hazzetmeme ve kızma sebebi olarak sunulur. Efendilik, sınıfsal yapı içinde üst düzeye ait bir dilsel gösterge iken fakirlik maddi değerden yoksun oluşun bir göstergesidir. Alt sınıfa özgü bireyi tanımlayan fakirlik, üst sınıf için bir değersizlik ölçütüdür. Efe, toplumun sınıf yapısına başkaldırarak isyan eden bireyin göstergesidir ve bu birey düzen karşıtı davranışlarıyla toplumdaki dışlanır. Mesleği ile nitelendirilen Necip Efendi'nin mahkûmlara sergilediği olumsuz tavrın sebebi olarak gösterilen sınıf çatışması, toplumsal yapıdaki çarpıklığın göstergesidir. Bireylerin birbirini değerlendirme ve yargılama aracı olarak sunulan sınıfsal konumu ve bu konuma özgü adlandırmalar, sınıf eleştirisinin metin düzlemindeki vurgu noktalarını oluşturur. Efendi olarak değerlendirilen mahkûmun ise diğer mahkûmlar tarafından bir önyargı ile karşılanması, farklı sınıfların bakış açılarındaki benzerliği imler.

Bireyler arası çatışma ve uzlaşmalar da adlandırmalarda niteleyici işleviyle kullanılır. *Kağrı* adlı öyküde çatışma içinde sunulan bireye özgü adlandırma, kişilik kurgusunda önemli bir işlev üstlenir. “Savrukların Hüseyin'le kavgalı olan ve kasabada pabuççuluk yapan Garip Mehmet” (Ali, 2013b:11) kullanımında sırasıyla sosyal ilişki, meslek, lakap ve özel ada yer verilir. Toplumsal bir varlık olan birey, sahip olduğu özel ad ve bu özel adın karşıladığı kişiliğine özgü özellikler ile değil, toplum içindeki konumuyla değer kazanır. Yaşanılan çatışmanın sonucunda *kavgalı* sıfatı ile nitelendirilen birey, içinde yer aldığı toplum düzeninde yeni bir konum kazanır. Bireyin kişilik gelişiminde önemli yer tutan *çatışma*, öykünün olay örgüsünü yönlendirici bir işlev üstlenir.

Toplumsal Yapı İçinde Konumu Belirleyen Meslek Adlandırmaları

Marksist söylemin temel ölçütü olan üretim şekli ve üretim ilişkileri, toplumsal yapı ve sınıflar arası ilişkileri belirleyen ve kişilik oluşumunda etkin rol alan bir öge olarak karşımıza çıkar. Öykü karakterlerinin yaratımında kullanılan meslek adları, sınıf kategorilerini belirleyen işleviyle metin içinde kişilik kurgusunun yaratımında rol alır. Meslekî adlandırmaların gösterileni olarak sunulan birey, yaptığı işle toplum içinde var olur; “Marx, insan doğası ve kişilik kurgusunun orijinine ‘emek’ olgusunu koymaktadır” (Akyıldız, 2006:12). Birey, emeği doğrultusunda sahip olduğu meslek ile değer kazanır ya da kaybeder. Öykü düzlemindeki bireyin mesleği, kişilik özelliklerinin de belirleyicisidir. Sınıfsal toplum düzeninde her sınıf kendi içinde çatışmayı doğuran üst ve alt gruplara ayrılır. Üst sınıf, çıkarları gözetilen ve devlet tarafından korunan bireylerden oluşurken alt sınıf ise mülkiyet hakkı elinden alınan ve emeği sömürülen bireyi temsil eder. Meslek adlandırmaları, toplumsal yapı içinde farklı sınıflara özgü konumlamaların göstergesidir. Alt sınıf ve üst sınıf yanı sıra aydın sınıfın da yer aldığı kapitalist toplum düzeninde, aydın sınıf insanî değerlerin ön planda tutulması gerektiği inancındaki bireyi temsil eder.

Emeğinin karşılığı devlet tarafından ücretlendirilen bireyler, üst sınıfın çıkarlarına hizmet eder ve mevcut düzenin korunmasına yönelik görevler üstlenirler. Devlet çalışanı olarak sunulan meslekî adlar metin düzleminde; “candarma” (Ali, 2013b:12), “gardiyan” (Ali, 2013b:18), “başgardiyan” (Ali, 2013a:86), “Kapıcı gardiyan Necip Efendi” (Ali, 2013a:100), “tahsildarlar” (Ali, 2013b:20), “muhtar” (Ali, 2013a:92), “imam” (Ali, 2013b:9), “öğretmen” (Ali, 2013a:86) ve “hapishane müdürü” (Ali, 2013a: 99) olarak yer alır. Öykü düzleminde kendilerine verilen yetkiyi adaletili olarak yerine getirmekle görevlendirilen bu bireyler, görevini üst sınıfın çıkarlarını korumak ve kendilerine yarar sağlamak için kötüye kullanır. Kendilerine uygulanan baskıyı alt sınıfa yöneltir bu bireyler, kişilik kurgusunda olumsuzluğu imleyen özellikleriyle ön plâna çıkarlar. Kurgu içinde sınıflar arası eşitsizliği destekleyen bu bireylerin meslekî adlandırmalarıyla metin içinde yer alması; toplumsal yapının genelindeki olumsuzluğun göstergesidir.

Aydın sınıfın temsilcisi olması gereken “öğretmen” (Ali, 2013a:86), aydın sınıftaki yozlaşmanın bir göstergesidir. Kendisinden yardım istemek için gelen *köy* halkından *Dudu*'yu eyleme dökülmemiş arzularıyla değerlendirir; “Köyde bekârlıktan canı çıkan öğretmen, Dudu'nun çenesinden altından doğru görünen göğsüne yandan bir göz attı. Kadının esmer teninde elbiselerinin hafifçe gölgelediği bir yol, öğretmeni bir iki kere yutkundurdu” (Ali, 2013a:86). Birey, *öğretmen* adlandırılmasıyla sahip olduğu mesleğin değeri ölçüsünde bir konuma yerleştirilirken söylemi oluşturan ifadelerle içinde bulunduğu durumdan faydalanan *çıkarıcı* yönüne vurgu yapılır. Öğretmenin *bekâr* olması, sergilediği tavrın bir nedeni olarak belirtilse de bu durum *aydın* sınıftaki *değer* yitiminin göstergesidir.

Sınıf çatışmasının üzerine kurulan öykü düzleminde meslekî adlandırmalar da bir çatışma ögesi olarak sunulur. Özel mülkiyet hakkı bulunmayan bireylerin emeği ile kazanç sağladığı sistemde, “şoför” (Ali, 2013b:13) ve “şoför yamağı” adlandırmaları ile bireyin özel mülkiyetten yoksun alt sınıfa özgü konumu imlenir. “Şoför” (Ali, 2013b:13) ve “şoför yamağı” (Ali, 2013b:13) sınıfın kendi içindeki karşıtlığının ve çatışmanın da bir göstergesidir. Kişilik oluşumu, belirtilen bu meslekî adlandırmalar üzerine şekillenir ve bireyin kurgusal metin içindeki hareket alanı sınırlandırılmış olur; “İşte bu on sekiz yaşındaki köylü delikanlısı, cebindeki elli kuruşu peşin verdikten sonra, böylece on parasız otomobile binmiş, İzmir'e ameleliğe gidiyordu” (Ali, 2013b:16). *Amelelik*, üretim araçlarına sahip olmayan bireyin yapabileceği tek meslek olarak sunulur. İşçi sınıfına ait birey ancak emek harcayarak yaşamını sürdürebilir. Genç *delikanlının köylü* olduğunun vurgulanması ve *on parasız* kalışının belirtilmesi ile devam ettirilen ifadeye yer alan *amelelik*, koşulların bir sonucu olarak verilir. Bu meslekî adlandırma, bireyin içinde bulunduğu durumun doğal bir sonucudur.

Özel mülkiyet, bireyi toplum içinde üst sınıfa taşıyan bir ölçüttür. Özel mülkiyet hakkına sahip olan birey; “bakal İlyas Efendi” (Ali, 2013a:87) ve “kahveci Süleyman Ağa” (Ali, 2013a:92) kullanımlarında olduğu gibi *efendi* ve *ağa* unvanlarıyla karşılık bulur. Sahip olunan mülk ölçüsünde, sınıf sisteminde değer kazanan bireyin konumu

adlandırmalarla vurgulanır. Bireyin toplumsal yapı içinde var olabilmesinin ölçütü maddi değerlerdir. *Köylü* olarak nitelendirilen bireyin karşısında *ağa* ve *efendi* unvanlarıyla konumlandırılan birey, bu unvanı kendi doğasından bağımsız olarak var olan maddi değerler sebebiyle elde eder. Adlandırmalarda kullanılan meslek ve sınıf belirten ögeler, bireyin kendi doğasından bağımsız maddi nesnelere var olduğunun bir göstergesidir. Kişiliğin öznel olan doğası, meslekî adlandırmalarla maddi nesnelere dünyası ile ilişkilendirilir.

Bireyler Arası İletişimde Kullanılan Seslenme Ögeleri

Öykü düzleminde kurulan diyaloglar ve bireylerin kullandığı seslenme ögeleri, hem konuşurun kişiliğini hem de iletişim kurduğu bireyin kişiliğini yorumlamamıza olanak sunar. Seslenme sözcükleri, bireyin kendini ve karşısındakini kişilik algısı doğrultusunda tanımlamasını ve konumlandırmasını sağlarken kişilik kurgusunu tamamlayıcı bir işlev de üstlenir. Bireyin dil kullanımları, toplumsal konumuna göre değişkenlik gösterir. Konuşurun ve karşısında yer alan bireyin konumu doğrultusunda dil kullanımları da şekillenir.

Din öğretilerinin toplum içindeki savunucusu ve öğreticisi olarak değerlendirilen *imamın* ikna amaçlı yaptığı konuşma, üst sınıfın çıkarlarını korumaya yöneliktir; “İmam: ‘Ülen kocakarı’ diyordu. ‘Dava edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlüt Ağa’nın oğlu adam vurdu diye şahitlik eder?’” (Ali, 2013b:9). *Ülen kocakarı* seslenme ögesi, bir din temsilcisinin alt sınıfta yer alan ihtiyar bir kadına seslenirken kullandığı ögelerdir. Argo bir kullanım olan *ülen* ve *kocakarı* ögeleri, kendinden alt sınıfta yer alan bireyin düşüncelerini değersizleştiren bir işlev üstlenmiştir. Bu seslenmenin karşıt değerinde ise; imam ve Mevlüt Ağa yer alır. Din olgusu, Marksist söylemde, işçi sınıfının metafizik ögelerle, yoksunlukla dolu hayatını meşrulaştırıcı bir araçtır. Bu yüzden, sosyal adalet, ekonomik refah gibi insanların maddi ölçütlerindeki eksikliğin kader, inanç bağlamında ölüm sonrası giderileceği duygusunu insanların zihnine yerleştirerek sınıflı sistemin devamına önemli bir katkıda bulunur.

Kafakâğıdı adlı öyküde kullanılan; “Merhaba, dede!” (Ali, 2013b:19), “oğul” (Ali, 2013b:19-20) ve “babacığım” (Ali, 2013b:20) gibi seslenme ögeleri, aile ilişkilerine özgü adlandırmaların tanınmayan kişilerle iletişimde kullanımına örnek oluşturmaktadır. Bireyler arası iyi niyet ve samimiyet göstergesi olarak kullanılan bu ifadeler, sınıf kategorisine gönderimde bulunmaz. Farklı yaş gruplarının iletişimine özgü kullanımlardır. Birbirini daha önce tanımayan bireylerin kullandığı seslenme ögeleri, akrabalık bağına özgü adlandırmalar olup güven duygusunu da destekleyici yapıdadır. Sınıfsal değerden yoksun bu kullanımlar, toplumsal yapıda olması gereken iletişimi imler.

Bireyin iletişim sırasındaki konumu, kullandığı dilsel ögeleri de belirleyici bir nitelik taşır. Tutuklu bireyin jandarmanın elinden kurtulmaya çalıştığı ve serbest kaldığı durumlarda kullandığı dilsel göstergeler birbirinden farklılık gösterir. “Yandın garip Halil’im, yandın!” (Ali, 2013a:100) ifadesinde kullanılan özel ada eklenen birinci tekil şahıs iyelik eki, konuşurun tutuklu birey üzerinde hâkimiyet kurarak oluşturduğu baskının göstergesidir. Toplum tarafından hak ettiği insanî değer kendisine verilmeyen birey, başkalarının üzerinde söz sahibi olduğu bir nesne olarak değerlendirilirken konumu *garip* sıfatı ile pekiştirilir. “‘Al bakalım Bekir Efe, sar bir cıgara!’ dedim, ‘Ben Çallı Halil, sen Çallı Bekir olduktan sonra, biz daha çok rakılar içeriz...’” (Ali, 2013a:102) ifadeleri tutuklu bireyin kaçmaya çalıştığı esnada kullandığı ifadelerdir. Karşısındakini *efe* sıfatı ile yücelten birey, *Çallı* olduklarını vurgulayarak köken olarak eşdeğer düzlemde değerlendirir. Yakınlık kurarak karşısındakini kandırma amacı güden bu ifadeler, bir sonraki aşamada yerini konum bildiren bir askerî bir ifadeye bırakır; “‘In bakalım Bekir çavuş, şimdi de biz hesap görelim!’” (Ali, 2013a:103). *Bekir Efe*, *Bekir çavuş* olur çünkü konumu değişmiştir. Devlet tarafından verilen yetkinin bir başka bireyi baskılamak amacıyla kullanılması *Bekir çavuş* rütbesiyle karşılık bulurken içinde bulunulan durumda bu rütbenin geçersizliği yine aynı ögeyle imlenir. Bireyin toplumsal konumu ve çatışma durumuna göre değişkenlik gösteren seslenme ögeleri, kişiliğin değişim ve gelişim seyrinin gözlemlenebilmesine de olanak sunar.

Farklı sınıfsal kategorilerin farkındalığını imleyen seslenme sözcükleri, sınıflar arası iletişimde kullanım alanı bulur; “Ama sana bir şey söyleyeyim mi efendi...” (Ali, 2013a:103) ve “Bey, Bekir’in bu sözleri dediğim zamanki halini bir görmeliydin” (Ali, 2013a:103). Bireyin konuşma esnasında karşısındakini *bey* ve *efendi* olarak adlandırması farklı sınıflara özgü bireylerin diyalog halinde olduğunun bir göstergesidir. Sınıflar arası iletişimin bireyin toplumsal konumuna bir etkisi bulunmaz. Ait olduğu sınıfın bilincinde olan birey, üst sınıfta kurduğu iletişimde de karşısındakinin konumuna aykırı düşmeyecek, saygınlığı imleyen ifadeler kullanır. Birey, içinde yaşadığı toplumun sınıf kategorisine göre şekillendiğinin ve kendisinin alt sınıfta olduğunun bilgisine sahiptir ancak bu bilgi henüz farkındalık ve sorgulama düzeyine ulaşmamıştır.

Betimleme

Bireyin metin kurgusunda nasıl sunulduğu kişilik oluşumunun önemli bir öncülüdür. Betimleyici ve tanımlayıcı ifadelerde fiziksel ögelerin ön planda yer alması, kişilik oluşumu hakkında bilgi sahibi olmaya engel değildir. Betimleyici ifadeler, ağırlıklı olarak bireyin fiziksel yapısına yöneliktir; “ilk olarak bir insan kendi fiziksel varlığı ile ortaya çıkacak, daha sonrasında o nesnel varlığın yan özellikleri olan duygu ve düşünce bir şekilde var olabilecektir” (Aşkaroğlu, 2016:303). Betimlemeler, bireyin fiziksel yapısından hareketle hem kişiliğini değerlendirmemize olanak sunar hem de sınıf çatışmasının göstergelerini içerir.

Marksist söylemde bireyin kişiliği ile ilgili ipuçları fiziksel yapısı üzerinden sunulur. Bireye yönelik kullanılan tanımlayıcı ve betimleyici ifadeler, bireyin sınıfını imler. Birey, öykü düzleminde ait olduğu sınıfın koşulları içinde tüm gerçekliği ile yansıtılır; “Bütün bu sözleri oturduğu yerde başını sallayarak dinleyen ve çapaklı, ağılamaktan gözlerini, budaklı bir dala benzeyen iyi mafsallı, çatlak derilî elleriyle silen kocakarı... Bir demet kuru ot gibi başındaki yamalı ve kirli örtünün altından fırlayan kınası solmuş kır saçlarını yüzünden ve ıslak yanaklarından çekti” (Ali, 2013b:9-10). İhtiyar kadını betimleyen bu ifadelerde bakımsızlığı, zayıflığı ve fakirliği dilsel göstergelerle vurgulanır. İçinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olmayan, tam tersine bir kabulleniş içinde betimlenen bireyin *çatlak derilî*

elleri, harcadığı emeğin bir sonucudur. Eller, metin düzleminde *emeği, iş gücünü* imleyen göstergelerdir; “Mavi damarları fırlamış ve kütükleşmiş ellerinde tuttuğu eğri ve kalın bir sopaya dayanarak kalkabiliyor ve iki kat olmuş belini hemen bir yere yaslamak için duvarın yanına gidiyordu” (Ali, 2013b:19). *Çattlak derili eller ile mavi damarları fırlamış ve kütükleşmiş eller* üretim gücünün kaynağıdır. Emeği ile var olan birey, hak ettiği karşılığı alamadığı için daha çok çalışmak zorunda kalır ve hayatını devam ettirebilmek için sürekli çalışan bir üretim nesnesine dönüşür. Bireyin üretim nesnesine dönüşmesiyle üretim araçlarına sahip olanlar *artı-değere* ulaşır.

Toplumsal yapıda alt sınıfı oluşturan bireylere atfedilen değersizlik, yaşam süresince olduğu gibi ölüm halinde de devam eder; “Bu sırada ölü dışarıda, kahvenin bahçesindeki peykede bir hasırın üstünde yatıyordu. Üstüne eski ve pis bir keçe örtmüşlerdi” (Ali, 2013b:10). Bireyin ölümü, içinde bulunduğu düzende iş gücünün yitimiyle eşdeğerdir. Bir adlandırmadan yoksun bırakılan birey, tüm aidiyet bildirilen ifadelerden sıyrılarak sadece *ölü* sıfatıyla nitelendirilir. *Ölü*, değersizleştirilen bireyin toplumsal yapı içindeki kaybının önem taşımasını da imler. *Hasırın* üstüne ve üzerine *eski ve pis keçe sarılmış* olarak yatan cansız nesnenin toplumsal düzende artık bir değeri kalmamıştır. Doğduğu andan itibaren bir sınıf kategorisi içinde sıkışan birey, hayatını o sınıfa özgü koşullarda geçirmek zorunda kalır ve ölümünde bile sınıfına özgü değerle karşılık görür.

Öykü karakterlerinin sergilediği davranışlar, bir bireye özgü değil, bir sınıfa veya bir gruba özgü genel davranış kalıplarıdır; “...bütün Anadolu kadınları gibi ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak ve çömelerek ağlıyordu” (Ali, 2013b:11). Betimlemelerde kullanılan benzerlik yönü, bir genelleme ile karşılık bulur. *Anadolu kadınları* ifadesi, aynı koşuldaki tüm kadınları eşdeğer konumda değerlendirir. Bir sınıf temsilcisi olarak sunulan *ihtiyar kadın*, tüm *Anadolu kadınlarının* sessizliğinin, her zorluğa boyun eğmek zorunda olduğunun göstergesidir. *Ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak* ağlaması, içinde bulunduğu toplumsal sınıfta mevcut düzene karşı eylemde bulunamayışı ve durumunun daha kötüye gitmesinden duyduğu korku sebebiyledir. Bireyin istemsiz bir tepkisi olan *ağlama* eylemini bile gereği gibi gerçekleştirememesi doğal eylem hakkı elinden alınmış, tek görevi mevcut sistemin devam etmesi olan bireyin sistemin işlemesi için gerekli bir çarka dönüştüğünün göstergesi olarak sunulur. Baskı altındaki birey için özgün bir kişilik oluşumundan söz edilemez.

Üretim araçlarının sahipleri ile işçi sınıfı arasındaki çatışma fiziksel görünümünden kişiliğe kadar bireyin tüm davranışları üzerinde etkilidir. Bireyin sahip olduğu üretim aracı, onun toplumsal konumunun imleyicisidir; “Üretim araçlarına sahip olanların çıkarları ile bunlar için çalışan insanların çıkarları birbirine karşıdır” (Huberman, 1984:10). İki sınıf arasındaki karşılık zıt betimlemelerle de karşılık bulur. “...şoförün penceresine dayanarak ona birtakım şeyler havale eden esmer, uzun boylu, sıırım gibi incelmış boyunbağlı birisi arkasından bağırdı” (Ali, 2013b:14) ve “Sırtlarında devetüyü çuldan kısa ve gene parça parça cepkenler, bunların altında solmuş, lime lime yıpranmış ve yamadan görünmez olmuş mintanlar vardı” (Ali, 2013b:18) ifadeleri, aynı ortamda bulunan farklı sınıfa özgü bireylerin betimlemelerini içerir. Üretim aracına sahip birey ile üretimi sağlayan birey arasındaki sınıf çatışmasını nesnel boyutta gösterir.

Bireyin içinde bulunduğu sınıfın ayrıcalıklarının diğer sınıflara karşı bir üstünlük aracı olarak kullanması, olumsuz eleştiriyi karşılık bulur; “Şoförün yanında oturan siyah elbiseli, gümüş çerçeveli gözlük takmış, yaşlıca, sünepe tavırlı bir adam –Beyşehir taraflarına dava toplamaya giden bir avukat- başını arkaya çevirerek ‘Uğurlar olsun cümledenize!’ diye bağırdı” (Ali, 2013b:14). Bireyi betimlemek için kullanılan ifadelerde sadece giyim ve kuşama özgü öğelere yer verilmesi bireyin kişiliğinin arka planda bırakılarak değersizleştirilmesidir. Birey, nesnel dünyasına özgü ölçütlerle değerlendirilir. *Siyah elbiseli, gümüş çerçeveli gözlük takmış* ifadelerinden sonra kullanılan *sünepe tavırlı* öğeleri, bireyin alım gücünün ve üzerindeki maddi değerli giysi, aksesuarlar doğrultusunda şekillenen kişiliğinin alt sınıf tarafından sunulan değeridir. *Avukat* olarak dernek nitelendirilen ve aydın sınıfın temsilcisi olarak sunulması gereken bireyin sınıfı arası farkı vurgulayan tavırları alt sınıf tarafından olumsuz karşılanır. *Başını arkaya çevirmesi*, şoförün yanında oturan avukatın kamyonun dorsesinde yolculuk yapan bireylerden ayrılan fiziksel konumunu belirler.

Kapitalist toplum düzeninin eleştirisini yapan öykülerde, sınıf düzeni içinde konumlandırılmayan ya da düzeni bozan birey toplum tarafından dışlanır. “Asıl mühimi, köylü kendisinden şikâyetçiydi. İlk zamanlarda rahmetli babasının –babası köyün imamıydı- hatırını sayanlar bile onun bu hallerini görünce kaybolmasını istemeye başladılar” (Ali, 2013a:91) ifadeleri öykü düzleminde kendisine iftira atılan bireyin dışlanması için haklı bir sebep olarak sunulur. Bireyin özgür yaşam hakkını elinden alanlar için düzenin bozulmaması daha önemlidir. *İdris*, imamın oğlu olması sebebiyle değer görür ancak toplumsal düzene aykırı davranışları görmüş olduğu bu saygının yitimi ile sonuçlanır. Birey, ya toplumsal konumuyla ya da davranışları ile değer görür. Her iki ölçütün de sağlanmadığı durumlarda ise sosyal yapının dışına itilir.

Metin düzleminde eleştirel yaklaşılan devlet mekanizmalarından biri de; *jandarmadır*. İşlevsiz olarak değerlendirilen jandarma; “...uyuya uyuya fıstığa dönmüş candarmaya üç beş saat yol koyar mı?” (Ali, 2013a:100) ifadeleriyle metin düzleminde karşılık bulur. Öykü konusunu tarafından sunulan bu ifadelerde kendi konumu ile jandarmanın toplumsal konumunu karşılaştıran birey, sınıflar arası adaletsizliğe gönderimde bulunur. “Kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan bu özel mülkiyet ilişkilerini korumak ve sürdürmek devletin işlevi” (Huberman, 1984:27) olarak değerlendirilir. Jandarma, düzeni koruma işlevini yerine getiren devletin baskı araçlarından biridir. İşçi sınıfının emeği ile elde ettiklerini, daha az çabayla el eden jandarma, olumsuzluğu imleyen ifadelerle sunulur. Karşıtlıklar içinde sunulan betimlemeler, sınıfsal farkı imleyerek toplumsal düzenin bir örneğini sunar; “Bu toz, gürültü ve sürat kargaşalığı içinde dumanlanan kafasından bozuk bir rüya şeridi gibi... şoförün benzin kokulu yüzü, Beyşehir’de inen avukatın siyah ceketinden fırlayan sıksa ensesi geçiyordu” (Ali, 2013b:16-17). Şoförün işçi sınıfına özgü oluşu fiziksel görünümünde *benzin kokulu yüz* ile karşılık bulur. Yüzün *benzin* kokması, yaptığı işin bir göstergesidir. Şoföre karşı olarak sunulan aydın sınıfa ait bireyin ise *siyah ceket* ve *sıksa ensesi* sınıfına özgü göstergelerdir. Sınıflar arası çatışma, egemen sınıfın isteklerinin yerine gelmesiyle sonuçlanır; “Esmer, uzun boylu adam şoföre: ‘Ne diye yer yokmuş, arkada bir yere sıkışmıştır!’ dedi. Bu adam kamyonun sahibi idi. Şoför yüzünü

buruşturarak indii” (Ali, 2013b:14). *Esmer uzun boylu adamın şoföre karşı buyurgan tavrı ve şoförün yüzünü buruşturması*, içinde bulunulan durumdan rahatsızlık duyulduğunun bir göstergesidir. Sınıflar arası çatışma, alt sınıfa ait bireyin duyduğu rahatsızlık ile karşılık bulur. Çatışma durumunun gerektirdiği değişim ve gelişim, öykü düzleminde yerini itaate bırakır. Birey, içinde bulunduğu durumdan rahatsız olmasına rağmen kamyon sahibinin isteğini yerine getirir.

Kişilik ve Sınıf Oluşumunda Etkin Güçler

Toplumbilimin konusu olan sınıf kavramı, dilsel göstergelerle toplumdilbilim içinde de kendine yer edinir. Bireye toplum tarafından belli ölçütler sonucunda verilen konum, sınıf kategorilerini dilsel göstergelerle imler. Üretim tarzı ve mülkiyet ilişkileri sınıfı oluşturan en önemli ölçütlerdir. Bu ölçütlere göre konumlandırılan birey kapitalist toplumda insanî değerini yitiren bir üretim nesnesine dönüşür. Marksist söylemde değerlendirilen kişilik olgusu; üretim ilişkileri, yaptırım gücü, baskı araçları ve korku duygusu ile şekillendirilir.

Üretim Gücü ve Üretim İlişisinin Kişilik Oluşumundaki İşlevi

Öykülerin eleştirel yaklaştığı sınıf sisteminde ezilen sınıf olarak *işçi sınıfı* sunulur. Geçimini sağlayacak kadar gelir elde eden işçilerin aralarında iş bölümü yaparak birbirine destek olduğu görülür; “Benim kocakarı ile topalın karısı tarlayı sürer, ekerler, ben de harmana yardım ederim, topal da çardakta oturup bostanı bekler, kıt kanaat geçiniriz” (Ali, 2013b:20). Birey, gücü yettiğince ekonomik eylemlere katkıda bulunur. Ekonomik gücün dinamiğini oluşturan bu bireyler, toplumsal yapının sürekliliğini sağlar. Egemen sınıfa sınırlı ölçüde yer verilen bu öykülerde alt sınıfın yoksulluğu üzerinden üst sınıfın sahip olduğu maddi imkânlarla örtük bir söylemle gönderimde bulunulur.

Toplumsal yapı içinde üretim araçlarına sahip olamayan birey emeği ölçüsünde var olur. Birey, toplumsal konumunu ve saygınlığını *emeği* doğrultusunda elinde tutabilir; “Hasta olduğu için çalışmıyor, kimseye hizmet edemiyor, su falan taşıyamıyor ve bir tayınla kalıyordu (Ali, 2013a:88). *Kazlar* adlı öyküde Seyit’in hapishanede bir iş yapabilecek güçte olmaması, içinde bulunduğu ortamda dışlanmasa ile karşılık bulur. İnsan olarak sahip olması gereken değerden yoksun bırakılır. Egemen sınıfın çalışkanı olmayan ve onların çıkarlarına hizmet etmeyen her birey toplum dışına itilir; “İdris de zaten kaç senedir buralarda serseri dolaşüyor, binbir türlü dalaverelere girip çıkıyordu” (Ali, 2013a:91). Bir işe yaramadığı ve serserilik yaptığı düşünülen *İdris*, içinde bulunduğu toplum tarafından işlemediği bir suç üzerine atılarak cezalandırılır. Birey, içinde bulunduğu toplumda emeği doğrultusunda var olur. İş gücünden yoksunsa, sınıf sisteminin dışında bırakılarak göz ardı edilir. Bu bireylerin topluma kazandırılması için herhangi bir eylemde bulunulmaz. Kapitalist toplum, kendine yarar sağlamayan bireyi sistem içinde barındırmaz, sınıf sisteminin doğal işleyişi içinde ölümler yüz yüze bırakır.

Yaptırım Gücü ile Toplum Şekillendiren Üst Yapı ve Kişilik Oluşumuna Etkileri

Egemen sınıfın çıkarlarını koruyan baskı araçları, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamakla görevlidir. Baskı araçlarının alt sınıf üzerindeki yaptırım gücü, bir kabulleniş ile karşılık bulur; “Ne yapalım, devlet kuvvetine güç yetmez ki” (Ali, 2013a:100). Devleti temsil eden ve sınıf düzeninin korunmasını sağlayan baskı uygulayıcılar karşısında yer alan bireyin çaresizliği *ne yapalım* ifadeleri ile karşılık bulur. Seçeneksiz bırakılan bireyin sorgulama yetisi de elinden alınır. Alt sınıfa uygulanan yaptırım gücünün araçlarından biri de fiziksel şiddettir; “Ne çare?... Dayak bu... Her şeyi söyler” (Ali, 2013a:91). Şiddete maruz kalan birey işlemediği suçları dahi kabullenir; “Bayram namazında İmam köy Camii’ni bastığını ve orada namaz kılanları soyduğunu en nihayet itiraf etmişti. Halbuki böyle bir şeyden haberi bile yoktu” (Ali, 2013a:91). *En nihayet*, bireyin yaşadığı süreç sonunda başka seçeneği olmadığını fark etmesinin göstergesidir. Mevcut düzendeki adaletin baskı yoluyla çarpıtıldığını gösteren bu ifadeler, toplumsal yapıda *baskı gücünü* elinde tutan sınıfın egemen sınıf ve egemen sınıfın çıkarlarını koruyan devlet olduğunu imler. Şiddet, alt sınıf için doğal bir eyleme dönüşmüştür. Birey, sadece fiziksel şiddete değil sözlü şiddete de maruz kalır; “Bizim Bekir bir saatten ziyade benimle eğlendi; her yanımı dayaktan çürüttü, uyuz ite yapılmayacak hakareti yaptı... Ama ben de ağzımı açıp bir of demedim” (Ali, 2013a:102). *Uyuz it* benzetmesi, insanî değerden yoksun bırakılan bireyin layık görüldüğü toplumsal kategoriyi imler. Bireyin kendini koruma içgüdü, baskı sonucunda tepkisizliğe hatta bir kabullenişe dönüşmüştür; “Mahpuslukta adam dayak yemekten yılmaz. Eğer Bekir yalnız dayak atsa, bunu da تنها bir yerde yapsa, hiç ağrıma gitmezdi. Candarma değil mi, helbet dövecek” (Ali, 2013a:101-102). Jandarma tarafından uygulanan *dayak*, jandarmanın doğal bir eylemi olarak değerlendirilir. Bireyin yaşadığı olumsuzluklar sonucunda deneyimlerden elde ettiği bu bilgi, yaşadığı olumsuzluğun değişmeyeceği düşüncesinden hareketle kabullenişini imler. İşçi sınıfının maruz kaldığı baskının farkına vararak yaşaması gereken *farkındalık* süreci henüz gerçekleşmemiştir. Bireye yöneltilen *hakaret* ve *fiziksel şiddet*, bireyin kişilik gelişimini baskılayan önemli bir öge olarak öykü düzleminde yer alır.

Toplumda Baskı ve Korkunun Yaratımı

Kapitalist toplumda bütün olgular, toplumsal yapıyı korumaya yöneliktir. Yaptırım gücü ve baskı araçları, sınıflar arası çatışmanın eyleme dönüşmemesi için yeterli değildir. İçinde yaşanan toplum düzenini bireyin kendi isteğiyle koruması, bireyin kişiliğini ve toplumsal davranışlarının temelini oluşturulan *korku* duygusu ile gerçekleştirilir. Bireyin *korku* duygusunu tetikleyen egemen sınıf, alt sınıfın düzene aykırı eylemlerde bulunmasını engeller. *Korku* ögesi, bireyi kontrol altında tutan mekanizmalardan biri olarak karşımıza çıkar. Bireyin korku duygusu beslenerek kişilik gelişimi ve bireyin kendisi olma çabası baskılanır ve *doğasını* gerçekleştirme engellenir. *Korku* duygusu; iş gücünü yitirme, ekonomik durumun kötüleşmesi, sosyal ilişki içinde bulunulan insanı kaybetme, toplumsal yapıdan dışlanma vb. görünümde ortaya çıkabilir.

Bireyi kontrol eden dış güçlerden daha etkili olan bireyi içten güdüleyen korku, kişiliğinin oluşumunda ve kişiliği oluşturan davranışlarında temel etken olarak yer alır. Toplumsal yapıdaki adaletsizlik, bireyin her an başına olumsuz bir şey gelebileceği düşüncesi ile karşılık bulur; “Herkes korku içinde candarmaların gelmesini bekliyordu” (Ali, 2013b:9). Jandarmanın varlığının olumsuz durumlarla ilişkilendirilmesi, suçlu olanın değil herkesin korku duygusunu yaşamasına sebep olur. Egemen sınıf dışındaki bireyler, yaşamlarını sürekli bir korku halinde devam ettirir. *Korku* duygusu, doğal ve genel bir duygu olarak değerlendirilir.

Birey, önceki yaşantılarından hareketle olumsuz yaşantılarını tekrar yaşamamak için mevcut durumundan şikâyetçi olmaz. Şikâyetçi olması halinde elindekileri de kaybetme korkusu, tüm yaşamını şekillendiren bir öge olarak karşımıza çıkar; “Otuz sene evvel bir kere kasabanın pazarında köylülerden biri bir torba bulgur çaldırılmış ve bunu şahit göstermişti. O zaman tam altı ay mahkemeye gidip geldiğini ve tarlaların yüzüstü kaldığını düşünüyordu. Halbuki o zaman daha gençti de...” (Ali, 2013b:11). *Sarı Mehmet'in anası*, oğlunun ölümden sorumlu tuttuğu kişileri suçlayamaz çünkü mahkeme sürecinde ekonomik açıdan kendisini destekleyecek kimsesi yoktur, hem ağanın düşmanı olup üst sınıf tarafından dışlanmaktan da korkar; “Sonra Mehmet geri gelecek değil, Mevlüt Ağa'yı düşman etmekten de hayır çıkmazdı; sonra köyde açlıktan öldü. Onun için hep inkâr etti” (Ali, 2013b:11). Üst sınıfın düşmanlığını kazanmak istemeyen birey, yaşadığı tüm olumsuzlukları kabullenir.

Bireyin toplumsal sınıf düzenini bozacak her davranışı baskı ve şiddetle karşılık bulur. Henüz gerçekleştirilmemiş olan eylemler için gerçekleşmesi olası şiddet eylemi bir tehdit ögesi olarak kullanılır; “Şoförler seni yatırıp suyunu çıkarana kadar döverler, üstelik de don gömlekten gayri neyin varsa alırlar” (Ali, 2013b:16). Birey, her olumsuz davranışın kendisine yönelik olumsuz bir eylemle karşılık bulacağını bilir; “Ya candarmaların eline düşerse?.. Ya şoför parayı vermeden atlayıp kaçtığı karakola haber verirse?.. O zaman candarmalar kendisini dövmeyler miydi? Acaba candarmaların dayacağı mı daha kötü idi, şoförün dayacağı mı? Belki otomobildeki müşterilerden bir merhametli çıkar da bunu dövdürmezdi” (Ali, 2013b:16). Bireyin kişiliği hakkında bilgi sahibi olmamıza sağlayan doğrudan anlatım yöntemlerinden biri de *bilinç akışı*dir. Bilinç akışı tekniği ile sunulan korkunun temelini fiziksel şiddet oluşturur. Köylü genç, ödemediği bilet parasına karşılık olarak fiziksel şiddete maruz kalacağını bilir. Bireyin davranışlarından hareketle kişiliğini belirleyen olumsuz bir eylemle karşı karşıya kalma duygusu, bireyi eylemsizliğe ve sadece yaşama güdüsü ile hayatını devam ettirmeye iter.

Toplumsal yapının temelini oluşturan sınıf ilişkisi her kurumda mevcuttur; “Bunlar da aslında fena adamlar değildi... Fakat ne yapsınlar, vazife... Takibe çıkarken, 'faili bulmadan gelirsiniz gözüme görünmeyin!' diye yüzbaşı sıkı sıkı emirler vermişti” (Ali, 2013a:91). Baskı aracı olarak değerlendirilen *jandarmada* da bir sınıf sistemi mevcuttur. Üst sınıf olan *yüzbaşının* emrini yerine getirmeyen *jandarma eri*, alt sınıfın maruz kaldığı baskıyla karşılık görecektir. Jandarma eri, kendisinin maruz kaldığı baskıyı, toplumsal yapıda alt sınıfta yer alan diğer bireylere yöneltir.

Sınıfsal ve Bireysel Çatışmaların Kişilik Üzerindeki Etkileri

Kişilik yaratımında çatışmanın önemli bir rolü vardır. Toplumsal çatışma, insanın bireyselleşme sürecini yöneterek kendi kişilik gelişiminde aşama kaydetmesini sağlayan önemli bir ölçüttür. Tyson'a göre; “asıl savaş sınırları, sahip olanlar ve olmayanlar arasında, yani dünyanın doğal, ekonomik ve insan kaynaklarını kontrol eden burjuvazi sınıfı ile madenlerde, fabrikalarda, tarlalarda veya tren yollarında beden gücü ile çalışan ve düşük standartlarda yaşayarak zenginlerin kasalarını dolduran proletarya, yani işçi sınıfı arasında çizilmiştir” (2014:140). Sınıflar arası savaşın metin düzleminde varlığını imleyen çatışma, eleştirel bir yaklaşımla sunulan sınıf sisteminin göstergesidir. Çatışma, bireyin kişilik kurgusunu ait olduğu sınıf doğrultusunda şekillendirir.

Köylü-ağa çatışması, sınıf çatışmasının en belirgin örneğini oluşturur. Ağanın ekonomik konumu dolayısıyla elde ettiği yaptırım gücü, köylünün emeğini sömürmesi ile sonuçlanır; “Üç sene evvel bizim ağa dere boyundaki ufak tarlamıza sahip çıkar oldu. Bağırarak, çağırarak, fayda etmedi” (Ali, 2013b:20). Ağanın elinde bulundurduğu ekonomik güç, isteklerini gerçekleştirmek için kullandığı bir araca dönüşür. Ağanın karşıt sınıfında yer alan köylü de bu duruma ses çıkarmaz; “Bizim tapumuz falan yoktu ama bütün köylü o tarlanın bize dededen kaldığını bildirdi. Bunu soran olmadı, ağa yalancı şahit dinletti, mahkemeyi kazandı” (Ali, 2013b:20). Kendini savunma hakkı elinden alınan birey, pasifize edilir. Üst sınıfın isteklerine boyun eğen, karşı çıksa bile yaptırım gücü bulunmayan bireyin sahip olduğu maddi varlığa, üst sınıf tarafından istenildiğinde el konabilir.

Her olgunun karşıtıyla var olduğu düşüncesi, toplumda birbirine zıt özelliklere sahip sınıf düzenini gerekli kılar. Bireyin tüm yaşamını etkileyen sınıf yapısı, en temel ihtiyaçlarından beslenme ihtiyacının giderilmesinde de karşımıza çıkar; “Şoför bir eliyle direksiyona yapışmış... öteki eliyle de ağzına peynirli pide tıkiyordu” (Ali, 2013b:13). Şoför, peynirli pide yerken şoförün alt sınıfı olarak sunulan şoför yamağının kamını doyumak için tükettiği gıda peynirli pideden daha alt kategoride yer alan bir yiyecektir; “Toz, çamur, benzin, makine yağı tabakalarının altında elbisesinin ve yüzünün rengi pek belli olmayan şoför yamağı arka tarafta durmuş... bir taraftan da soğan ekme tikiyordu” (Ali, 2013b:13). Soğan ekme ve peynirli pide karşıtlığı, ekonomik durumun günlük fiziksel ihtiyaçları karşılamada yol açtığı zıtlığın bir göstergesidir. Karşıtlıklar, sosyal yaşamın doğal seyri içinde gözlemlenebileceği gibi bilinçli bir davranışın sonucu olarak da sunulabilir; “En kötüsüne güneş ortalığı kavurduğu zamanlar yandan geçtiğimiz harmanlara uğrar, göğsüne bağrına dökme dökme ayran bakracını başına diker, köylüler verse bile bana bir yudum içirmezdi” (Ali, 2013a:100). Jandarma kontrolünde seyahat eden bireyin beslenme ihtiyacını gidermesine izin vermez ve bireyin yeme/içme güdüsünü harekete geçirecek eylemlerde bulunur.

Sınıf oluşumu, bireyin iradesi dışında bireyi şekillendirir. Tyson'a göre; “sınıfcılık, insan olarak bir kişinin değerinin ait olduğu sınıfa eşit olduğunu savunan bir ideolojidir: bir kişinin sınıfı ne kadar yüksekse, o kişinin o kadar iyi olduğu varsayılır, çünkü kalite 'kandadır', yani doğuştan gelmektedir” (2014:145). Bireyin doğuştan gelen sınıf özellikleri yaşamın her alanında kendini gösterir. Öykü düzleminde karşıtlıklar ile sunulan çatışma, oturma düzeninde de belirgin şekilde sunulur; “Birbiri arkasına dizili tahta sıralarda oturmayıp yarım lira ekşiğine en arkada yere çömelen ve kamyonun şiddetle sarsılan bu kısmında ikide birde, başlamak üzere olan uykularından fırlatılan köylüler, cigara

da içmeyerek, boş gözlerle bakıyorlardı” (Ali, 2013b:14). Verdikleri paraya göre hizmet alan ve değer gören birey için paranın eksikliği de değersizlik ile karşılık bulur. Birey, elde ettiği konumu insanî bir gereklilik olarak değil, para karşılığı elde eder.

Devlet çalışanı olarak sunulan gardiyan, alt sınıf üzerinde yaptırım gücüne sahiptir ve bu güçten faydalanır; “Dudu hapishaneye geldi. ...candarma itti ve ‘geri git!’ diye bağırdı” (Ali, 2013a:89). Jandarmanın kendisinden değersiz gördüğü bireye davranışı, fiziksel ve sözlü şiddet içerir. Jandarmanın olumsuz tavrı, bireyin elindeki malzemeleri görene kadar devam eder. Sonrasında ise zıt bir davranışta bulunur; “Kapıda duran gardiyan, kazları ve torbayı görünce onu çağırarak için elini kaldırdı” (Ali, 2013a:89). Birbirine zıt bu iki durum, bireyi toplum içinde konumlandırın ölçütün maddi değer olduğunun bir göstergesidir. Birey, özgün benliğiyle toplumsal yapıda var olamayacağına ancak sağladığı maddi olanaklar ile kendisine değer verildiğinin bilincindedir.

Her durumda içinde bulunduğu koşulları kabullenen birey, ancak sevdiği bir insan için sisteme aykırı bir davranış sergiler. Kişiliğine itaat duygusu yerleştirilen birey, çıkış yolu bulamadığı zaman cezalandırılacağını bildiği halde toplumsal düzeni bozacak davranışlarda bulunur; “Dudu biraz düşündü. Sonra çitin bozuk yerine doğru yürüdü. Öteki bahçeye geçti. Birbirlerini itip kakalayarak köşeye sinmeye çalışan kazlardan bir tanesini yakaladı” (Ali, 2013a:87). Dudu’nun Seyit’in hapishanede koşusunu değiştirmesi için ihtiyaç duyduğu kazı komşusundan çalması, çatışmanın eyleme dökülmesidir. Hırsızlığın temelinde eşit ekonomik koşullar üzerine inşa edilmeyen toplumsal yapı yer alır. Öykü düzlemi, Marks’ın savunduğu komünist toplum yapısında her bireyin eşit konumda yer almasının ve eşit ekonomik haklara sahip olmasının hırsızlık vb. eylemlerin gerçekleşmesine engel olacağını da bir mesajını içerir. Toplumsal koşullarda olumsuz olarak nitelenen hırsızlık eylemi, bireyin hareket alanını daraltan ve sadece izin verilen eylemleri gerçekleştirmesine olanak sunan toplumsal yapıdaki değişimin göstergesidir. Çatışmanın bireyin kişiliğinde değişime yol açtığı bu karakterde, değişimin sürekliliği görülmez.

Toplumsal gelişmenin öncülü olarak değerlendirilen çatışma, farkındalığı gerekli kılar. Farkındalığın gerçekleşmediği durumlarda ise gelişim sağlanamaz. Tyson, alt sınıfın içinde bulunduğu durumu; “Hayatta kalmaya ve çocuklarını doyurmaya çalışırken, kim politik olarak aktif olmaya, hatta olup bitenin farkında olmaya zaman bulabilir?” (2014:142) ifadeleriyle sorgular. Çatışmanın taraflarından birini oluşturan alt sınıfta yer alan birey, hayatını yaşam güdüsü etrafında şekillendirirken kendi konumunu sorgulama fırsatı bulamaz. Önceliği temel ihtiyaçlarını karşılamak olan birey için toplumsal olaylar ikinci aşamada yer alır. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal koşulları sorgulamıyor oluşunun temelinde yaşamını devam ettirebilmek için uygun koşullara sahip olmaması yer alır.

Sonuç

Toplumsal yapıyı ve toplumsal yapının oluşturduğu kişilik kurgusunu şekillendiren olguların eleştirel boyutta değerlendirildiği bu çalışmada dilbilimsel ve söylem çözümleme yöntemleri ile bir inceleme yapılmıştır. Kişilik kurgusu etrafında şekillenen dil kullanımları, toplumun en küçük parçası olan bireyin konumlandırılışı ile toplumsal sınıf düzeni ve toplumu yöneten ideolojiler hakkında önemli ipuçları sunmuştur. Kişiliğin kurgusunda sınıflara özgü kişilik yaratımı, dilsel göstergelerin yeni kurgular içinde sunumu ile oluşturulur. Dil kullanımları, söylemi oluşturan ideolojik alt yapıyla şekillenirken kişiliği metin düzleminde kurgular. Çözümlemede değerlendirilen *kişilik kurgusu*; adlandırma, betimleme, etkin güçler ve çatışma ölçütlerine göre ele alınmıştır.

Öykülerde kişilik kurgusu ile sunulan kapitalizm eleştirisi, karşıtların birliğinden oluşur. Toplumsal yapı, sınıf çatışması üzerine kuruludur. Adlandırmaların kullanımıyla oluşturulan sınıf çatışması; özel adlarda, tamlama ve sıfat kullanımlarında, meslekî adlandırmalarda ve seslenme ögelerinde tespit edilmiştir. Öykülerde bireyin sahip olduğu *Mevlüt*, *Seyit* gibi özel adların kullanımına pek rastlanmazken öykü karakterinin akrabalık bağı, grup ve sosyal ilişkileri, mesleği gibi ilgilerini içeren *Hüseyin’in babası Mevlüt Ağa*, *Seyit’in düşmanları*, *oğlu Hüsnü*, *topalın karısı*, *Kapıcı gardiyan Necip Efendi* gibi tamlama ve sıfat grupları yaygın olarak kullanılır. *Ülen kocakarı*, *dede*, *oğul*, *efe* ve *efendi* gibi seslenme ögeleri ise bireylerin birbirini toplumsal yapı içinde birbirlerini nasıl konumlandıklarını göstermesi bakımından değer taşır. Toplumsal konumunu imleyen ve karşıt değeri oluşturan bu adlandırmalar, bireyin özgün bir kişiliğinin olmadığını göstergesidir. Kişiliğin bireye özgü olduğu ve biricikliği öykülerde adlandırmalarla belirsizleştirilir. Toplumsal bağlarıyla var olan bireyin kişilik oluşumunda sahip olduğu ilişkiler ağı etkili olur. Kişiliğinin doğal gelişimi engellenen birey, toplum içinde eylemleri, sosyal ilişkileri ve ekonomik düzeyine göre var olur. Bu ölçütleri sağlayamadığında ise, toplumsal yapının dışına itilir.

Öykü düzleminde yer alan bireye özgü betimlemeler, bireyin sınıfını imleyen ve sınıfının genel özelliklerini yansıtan ifadelerdir. Üst konumda yer alan birey olumlu özellikler ile betimlenirken, alt sınıfta yer alan birey içinde yer aldığı olumsuz koşulların genel yapıdaki yansıması ile sunulur. Örneğin öykü düzleminde yer alan *bütün Anadolu kadınları gibi* benzetmesi ile Anadolu’nun genelindeki bir durum betimlenir. Öykü düzleminde birey, toplumsal ve ekonomik ölçütlerden bağımsız olarak değerlendirilemez, ait olduğu sınıfın genel özellikleri ölçütünde ele alınır. Birey, kapitalist toplum düzeninde bağımsız ve özgün bir kişiliğe sahip değildir. İçinde bulunduğu sınıfın kendisine verdiği değer ve rol ölçüsünde toplumsal yapıda kendine bir yer edinir. Çalışmada incelenen öykülerde, sınıfına özgü olmayan davranışlarda bulunan bireyin, toplum ve devlet tarafından cezalandırıldığı tespit edilmiştir. İdris’in düzene aykırı davranışları, imam olan babasından dolayı görmüş olduğu saygının yitimine ve iftiraya uğraması ile sonuçlanır. *Dudu*, kocasını içinden bulunduğu durumdan kurtarmak için çaldığı kaz yüzünden harekete atılır.

Kişilik, bireye özgü bir oluşum değil çevresel faktörlerin etkisinde şekillenen zorunlu bir çerçeve olarak sunulur. Üretim şekli, üretim araçları, baskı araçları, çatışma, sosyal ilişkiler vb. ölçütler doğrultusunda değerlendirilir. Toplumsal yapı içinde üretim araçlarına sahip olamayan birey, emeği ölçüsünde var olur. Seyit, hapishanede bir iş

yapabilecek güçte olmadığından dolayı dışlanır. İdris, iş-güç sahibi olmaması sebebiyle toplum tarafından kabul görmez. Birey, emeği ölçüsünde değer görür, emeğin olmadığı yerde ise değersiz bir nesneye dönüşür. Baskılanan, emeği sömürülen ve korkutulan alt sınıfın karşısında üretim araçlarının sahipleri egemen sınıf yer alır. Egemen sınıfın çıkarları, devlet tarafından koruma altına alınmıştır. Öykü düzleminde *jandarma*, devletin egemen sınıfı koruyan gücün bir temsilcisidir. *Uyuya fıstığa dönmüş* betimlemesiyle olumsuz anlam çağrışımları ile sunulan *jandarma*, toplumun korkusunu güdüleyen bir mekanizmadır. Fiziksel şiddet ve korku ile toplum düzeni korunmaya çalışılır. Toplum kontrol altında tutan ve köylünün emeğini sömüren biçimde sunulan devlet çalışanları içinde öğretmen, gardiyan, muhtar gibi meslek grupları da görülür. Yaptırım gücü elinde bulunanlar tarafından bireye yöneltilen hakaret ve fiziksel şiddet, bireyin kişilik gelişimi baskılayan önemli bir öge olarak öykü düzleminde yer alır.

Egemen sınıfın çıkar ve istekleri doğrultusunda alt sınıfı oluşturan bireyin kişiliği de şekillenir. Baskı altındaki birey için özgün bir kişilik oluşumundan söz edilemez. Öykülerde çatışma boyutunda sunulan ilişkiler, kişilik gelişiminde değişim ve ilerlemeyle sonuçlanmaz. Köylü-ağa çatışması ve devlet çalışanı-köylü öykü düzleminin en belirgin çatışmalarıdır. Üst sınıf, köylünün emeğini sömürür. Kendini savunma hakkı elinden alınan köylü üst sınıfın isteklerine boyun eğer. Öykü düzleminde toplumdaki ekonomik eşitsizlik yüzünden aykırı bir davranışta bulunan tek kişi, Dudu'dur. Dudu ise bu eylemi zor durumda olan kocası için yapar ve sonunda hapse atılarak cezalandırılır. Birey, içinde yer aldığı toplumsal yapıdaki çarpıklığın farkında değildir. Farkındalık ve aydınlanma aşamasına henüz ulaşamayan bireyin önceliği yaşamını devam ettirmektir.

Marksist söylemin eleştirel olarak değerlendirdiği sınıfsal toplum yapısı, kişiliğin özgün gelişimine engel olur. Bireyin hak ettiği değerden yoksun bırakıldığı sınıf düzeni, metin düzleminde kurgusal kişilik yaratımıyla sunulur. Kurguyu oluşturan dilsel göstergeler, kişiliğin özgün doğasını gerçekleştirmediğini, baskı altındaki gelişimini imler. Ekonomik koşullar doğrultusunda şekillenen kişilik, egemen sınıfın isteği doğrultusunda şekillenen bir nesne boyutuna indirgenmiştir.

Sonuç olarak, Sabahattin Ali'nin incelenen öykülerinde Marksist söylemin özel dilsel göstergelerle bilinçli bir biçimde sınıfsal konularının belirlendiği, kişilerin ekonomik ve hiyerarşik statülerine uygun bir biçimde betimlenerek kurgulandığı ortaya çıkmaktadır. Bireylerin sınıfsal konularını ortaya koyan ve Marksist söylemi belirleyen ana dilsel göstergelerin adlandırılmaları, sıfatlar, tamlamalar, betimlemeler ve karşıt anlamlı ögeler ile bilinçli bir biçimde öne çıkarıldığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

Akyıldız, H. (2006). Freud'çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat Ve Siyaset Teorileri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 1-23. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi url'si. <http://iibf.akdeniz.edu.tr/fakulte-dergisi>

Ali, S. (2013a). *Değirmen*. İstanbul: Yapı Kredi.

Ali, S. (2013b). *Kağrı, Ses, Esirler*. İstanbul: Yapı Kredi.

Aşkaroğlu, V. (2015). *Postmodernizm Sınırsız Özgürlük mü? Özgürlüğün Sınırı mı?*. Ankara: Karadeniz Dergi.

Aşkaroğlu, V. (2016). Romanlarda Kişilik Kurgusu: Kuramsal Bir Karşılaştırma. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (14), 301-319. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi url'si. <http://sobiad.odu.edu.tr>

Büyükkantarçioğlu, N. (2006). Söylemden İdeolojiye: Eleştirel Söylem Çözümlemesi. Ahmet Kocaman (Haz.). *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar* içinde (ss. 101-117). Ankara: Dil Derneği.

Eagleton, T. (2011). *İdeoloji*. Muttalip Özcan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Eagleton, T. (2012). *Eleştiri ve İdeoloji (Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma)*. Savaş Kılıç (Çev.). İstanbul: İletişim.

Fairclough, N. ve Graham, P. (2015). Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı. Barış Çoban, Zeynep Özarslan (Çev./ Haz.). *Söylem ve İdeoloji* içinde (ss. 147-199). İstanbul: Su.

Foucault, M. (1972). *Discipline and Punish*. New York: Routledge.

Günay, V. D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya.

Huberman, L. (1984). *Sosyalizmin Alfabetesi*. Ankara: Sol.

Plummer, K. (1995). *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*. London: Routledge.

Tyson, L. (2014). Marksist Eleştiri. Uğur Turan (Çev.). *Journal of History Culture and Art Research*, 3 (3), 139-155. *Journal of History Culture and Art Research* url'si. <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/index>

Van Dijk, T. (2015). Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım. Nurcan Ateş (Çev.). Barış Çoban, Zeynep Özarslan (Haz.). *Söylem ve İdeoloji* içinde (ss.15-101). İstanbul: Su.

Voloşinov, V. N. (2001). *Marksizm ve Dil Felsefesi*. İstanbul: Ayrıntı.

Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. London: Sage.

Summary

The construct of personality in this study, which aims to conduct a social study starting from the individual, the smallest building block of society, has allowed for the determination of the ideological content of the text, and the evaluation of the ideology in terms of language usage. Linguistics, semiology and discourse analysis methods have been utilized in this study, which aims to examine how the structure of society and personality

are formed, starting from the linguistic indicators that form the underlying discourse in the text. Sabahattin Ali's stories are the texts based on the conflict that forms the basis of Dialectical Materialism. In the stories in which social class conflicts constitute the main theme; the social class structure according to the socio-economic preconditions, the differentiation of the classes within the social structure, the relations between the classes (conflict, reconciliation and change), the creation of personality of social structure, power-sanction relation, and oppression tools may be ranked among theme-related features. Sabahattin Ali's stories named Kağrı, Kamyon, Kafakâğıdı, Candarma Bekir, Kazlar and Bir Firar are evaluated in the context of Marxist discourse. Marxist discourse is a kind of discourse that refers to the ideal socio-economic order starting from the criticism of social structure. To which ideology it corresponds in language is identified, and the role of creating ideas and common discourse in shaping the society is evaluated in the study. The study consists of four chapters in total. Following the sections in which discourse and the relation between discourse and ideology are examined, there is the section of examination, which consists of denotation, description, effective forces in forming personality and class, the effects of class and individual conflicts on personality, and in which the construct of personality, to which Marxist discourse in the stories approaches critically, are evaluated in terms of linguistic signs and discourses. Overall findings and evaluations are included in the conclusion section.

The language usage, which is shaped around the construct of personality, has given important clues about positioning of the individual, the smallest part of the society, social class order, and the ideologies that manage society. The creation of personality, directed at class characteristics, is created by the presentation of linguistic signs in new constructs. Language usage fictionalizes personality in the text platform, while being shaped with ideological substructure forming discourse. The construct of personality, evaluated in the analysis, was discussed according to denotation, description, effective forces and conflict criteria.

The criticism of capitalism, presented with the construct of personality in the stories, is the binary oppositions. The social structure is based on class conflict. It is possible to identify class conflict, created by the use of denotations, in original names, professional denotations and address components. These denotations, intimating the social position of the individual and forming the opposite values, are also an indicator of the absence of an individual's original personality. The network of relationships of an individual, existing through social connections, becomes effective in the formation of personality. An individual exists according to his/her actions in social structure, social relations and economic level. If they cannot satisfy these criteria, they are pushed out of social structure.

Personality is presented to an individual as not an original entity, but a mandatory framework that is shaped by the influence of environmental factors. Its way of creation is evaluated in terms of the means of production, means of oppression, conflict, social relations, etc. The individual cannot be evaluated independent from social and economic criteria, instead they are discussed within the general properties of the class that they belong to. An individual does not have an independent and original personality in a capitalist society order, and gains a place in the social structure within the scope of the value and role that is assigned by society to them. The individual, committing non-class specific behaviors, is punished by individuals, community and state. The owners of the means of production, that is dominant class, is involved in the face of the subclass where s/he is oppressed, labour-exploited, and frightened. The interest of the dominant class is put under protection. The personality of the individual who constitutes the subclass in compliance with the interests and wishes of dominant class is also shaped. An original personality formation is not a matter of discussion for the individual under pressure. The relationships presented in terms of conflict do not result in the change and progress of personality. The individual is unaware of deformity in the social structure in which he is involved. The priority of the individual who cannot yet reach to the stage of awareness and enlightenment is to sustain his / her life.

The class society structure, which has been critically assessed by Marxist discourse, inhibits the original development of personality. The class order, in which the individual is deprived of human values, is presented with speculative personality creation in the text platform. The linguistic indicators forming the construct imply that personality cannot realize its own original nature or development under pressure. Personality that is shaped in the direction of economic conditions has been reduced to the dimension of an object that is shaped upon dominant class' request.
